
Mennyit ér a tudós, ha magyar?

Egy adott iskolarendszert – az alapszintű oktatástól az egyetemi képzéssel bezárólag – valójában az minősít, hogy hosszú távon hány kiemelkedő tudóst adott az egyetemes tudománynak, akiknek kiemelkedő szerepe volt (és van) a tudományos fejlődésben. Ebből a szempontból meghatározó a 19. század, amikor világszerte modern iskolarendszerek épültek ki, egymásra figyelve olyan körülményeket teremtettek, olyan oktatási követelményrendszereket állítottak fel, hogy az onnan kikerülő fiatalok bármikor illeszkedni tudtak egy másik ország oktatási rendszerébe, sőt a magasra kvalifikált fiatal magyar értelmiség is meghatározó eleme lett a nemzetközi tudományos életnek. Ilyen és hasonló kapcsolatrendszerekkel foglalkozik Bódy Pál – jeles Eötvös József-kutató – most megjelent könyvében, amelyet Eötvös József születésének 200. évfordulójának szentelt. A szerző, könyvének bevezetőjében a következőket írja: „Tanulmányomnak két célkitűzése van: egyrészt Magyarország tudománypolitikájának ismertetése 1867–1910 között, másrészt pedig annak a kérdésnek vizsgálata, milyen szerepet játszott a tudománypolitika és a közoktatás az első tudós nemzedék megjelenésében, tudományos elkötelezettségében és pályafutásában.”

Az első célkitűzés aránylag közérthető folyamatot mutat be: Magyarország törekvését a tudományok kutatása, oktatása, fejlesztése, valamint a tudományos gondolkodás bevezetésére. Ez a törekvés nálunk több szinten, több intézményben és formában jelent meg, bár Nyugat-Európához viszonyítva jelentős késéssel valósult meg. A 20. századra érvényes követelményeket Klebelsberg Kuno közoktatási miniszter 1927-ben a következőkben összegezte: „az az eljárás, hogy kultúrpolitikusok az illető nemzet összhelyzetének szem előtt tartása mellett és figyelemmel különösen közegészség, közgazdasági, műszaki és művelődési szükségleteire, évek hosszabb során a következetes munkával megvalósítandó rendszeres programot állítanak fel a tudományok különböző ágainak tervszerű fejlesztésére.” Ez a 19. század utolsó harmadában még nem létezett, inkább egy olyan folyamatról volt szó, amely a közoktatás, a felsőoktatás, a tudományos intézetek segítségével, egy-egy kiemelkedő tehetségű közéleti személyiség vezetésével fokozatosan megszervezte az oktatás, a tudományos kutatás feltételeit, ennek megfelelő intézményfejlesztést. Magyarországon Eötvös József (két miniszteri periódusban), Trefort Ágoston, Wlassics Gyula, Eötvös Lóránd és az őket támogató tudós tanácsadók körei voltak azon iskolarendszereknek, követelményszintek megteremtői és fejlesztői, ezeknek megfelelő jogszabályainak megalkotói, amelyek állandóan odafigyelést, fejlesztést és az intézményi rendszerek bővítését követelte meg. Ennek köszönhetően valósult meg Magyarországon egy európai színvonalú középiskolai és felsőoktatási rendszer, valamint a tudományos kutatást támogató szellem, melynek meghonosításában nemcsak a kormánzatnak, hanem az új szellemi környezetben felnövekedett tudós nemzedéknek vezető szerep jutott.

A szerző előbb az első, nemzetközileg elismert – 1880–1915 között született – magyar tudós nemzedéket veszi számba, akik a magyar iskolarendszerben nevelődtek és az 1920-1970 között kiemelt szerepet játszottak a nemzetközi tudományos életben. Mintegy 38 jeles tudós életútját, munkásságát és a tudományos életben

betöltött szerepét veszi számba, zömében természettudósok, Nobel-díjasok, több jeles tudós nevét Magyarországon alig ismerik, de az egyetemes tudománytörténet magyarként emlegeti őket.

A szerző elég részletesen és teljes alaposággal tekinti át a modern magyar iskolarendszer megteremtőinek, Eötvös Józsefnek, Trefort Ágostonnak, Wlassics Gyulának és Eötvös Lórándnak miniszteri tevékenységét, amelyhez kötődik egyéni életútjuk, köz- és felsőoktatási felfogásuk, szemléletük. Ebből a sorból kiemelkedik Eötvös József, akinek politikusi és szakminiszteri tevékenységét „könyvtárnyi” tudományos közleményben feldolgozták, értékelték, de itt sem közömbös az áttekintés, hiszen az általa letett alapokra épült fel napjaink oktatási rendszere. Utódjai ezt csak „finomították”, de mindegyiknek külön érdemei is vannak e hatalmas területen. Trefort Ágostonnak korszerűsíteni kellett a felsőoktatás intézményi rendszerét, a kor igényeinek megfelelő – mai szóhasználattal élve – „infrastruktúrát” kellett felépíteni. A fővárosi egyetemek épülettömbjei, intézetei, valamint a kolozsvári egyetem hasonló rendszere, elsősorban Trefort Ágoston tevékenységéhez kötődik. Elsősorban utódaira hárult az „un. harmadik egyetem” kérdésének megoldása, hiszen a magyar állam akkori területéhez képest a budapesti és a kolozsvári egyetem kevésnek bizonyult. A nagy kérdés az volt: előbb épüljenek ki a működő egyetemek (beleértve a nem tudományegyetemeket is) épületrendszerei, intézményi hálózatai, vagy ezzel párhuzamban másik két egyetem megszerzésével az előbbi folyamat lelassulását idézzék elő. Trefort, Wlassics és Eötvös Lóránd nem ezt az utat választották, ezek megvalósítására már az első világháború alatt került sor.

A felsősoktatás folyamatos felépítésének lett a következménye, hogy világhírű orvos-, műszaki és agrárképzés formálódott ki hazánkban a századfordulóra, amelynek nemzetközi elismertségét nemcsak a később kiadásra került Nobel-díjak jelzik, hanem, hogy egy magyar egyetemen szerzett diploma különös értékkel bírt Európában és más kontinenseken. Az előbbi állítást erősíti az is, hogy a 20. század elejétől a természettudományos nagy kutatási programok központjait az Egyesült Államokban találjuk, amelyekben már számtalan magyar tudós is szerepelt, sőt többen ezekből a programokból emelkedtek ki, futottak be jelentős tudományos pályát. Többségük még ahhoz a nemzedékhez tartozott, akik a magyar iskolarendszerből, egyetemekről kerültek ki, gyakran megélhetési vagy származási gondok miatt távoztak külföldre – ez inkább a két világháború közötti évtizedekre vonatkozik.

A könyv értékét emeli, hogy a szerző, Bódy Pál több évtizeden át külföldön élt, így nagyobb odafigyeléssel kísérte nyomon azt a magyar tudós nemzedéket, akiket az amerikai tudományos élet nagyra értékelt. Könyvében kiváló érzékkel fonta egy-egybe a magyar oktatástörténet kiemelkedő egyéniségeinek szakszerű elemzését és a jeles tudósok érdemeit.

(Bódy Pál: Tudós nemzedék, magyar szellemóriások. Tudománypolitika Magyarországon (1867–1910). Budapest–Pécs, 2013, Dialóg Campus Kiadó, 144 p.)